

IVAN CANKAR: DVE ZGODBI.

ZGODBA O POŠTENOSTI.

Sedel je pred menoj dolg, kuštrav in siromašen, podoba vseh bridkosti; gledal pa je nedolžno, otroško in zvesto, kakor zmerom.

»Kaj da sem bil spet uganil, da so me priškrnili za teden dni? Prav nič! ... Ne vem, če ima vsak človek na svetu ob svojem nehanju in besedovanju občutek, da ravna pošteno in ne dela zlega nikomur. Jaz imam ta občutek in sem ga imel že od nekdanj, kolikor daleč pomnim. Ali koj od začetka so mi bili ta občutek tako čudno zbegali, da sam ne vem, če je pravičen ali ne. Zato se ne zanesem nikoli več na svojo sodbo ter se vdam, kadar pravijo, da sem hudodelec.«

»V zgodnji mladosti sem spoznal, da med poštenostjo in nepoštenostjo nikjer ni tako varnega plota, da bi ga človek brez skrbi otipal, ali da bi se celó naslonil nanj. Izpodmakne se ti na lepem, v jarek se zvrneš, ko sam ne veš kedaj! Zdelo se ti je, da si angel božji in vesel si bil svoje popolnosti, doženejo pa neutegoma, da si grešnik, črn in okužen do duše dna. Zgodilo pa se ti je tudi narobe; s pestjo si trkal si na prsi, skesan in pokore željan, pa so hodili mimo in so vpili: »Glejte lilijo!« —

»Negodnega dečka me je bila poslala mati v štacuno; po moké, mislim, po masti in soli; toliko vem, da sem nosil pod pazduho mehak zavoj, ko sem se vračal. Dala mi je bila srebrn goldinar. Štacuna je bila polna ljudi; ženske so barantale in klepetale, neki pijanec je rogovilil vsenaokrog ter pravil čudne povesti. Človek, ki mi je dajal, je poslušal pijanca; mlad in vesel človek je bil, smejal se je tako prísrečno, da so mu tekale solze iz oči. Še pogledal me ni, ko mi je pomolil tisti mehki zavoj ter porinil prédme svetle desetice, ki so bile še ostale od goldinarja. Napotil sem se domov. Solnce mi je sijalo nasproti, žarko spomladansko solnce; še dobro vem, ker sem imel takrat razbolele oči. V pesti levece sem tiščal denar, ki je bil že ves poten. Pred sosedovo hišo, tam pod klancem, sem ga pogledal in preštel. Preveč ga je bilo. Zagomazelo mi je po životu, zagomazelo od strahu in od sladkosti ... Zakaj že takrat sta bila tudi v meni obadva, poštenec in nepoštenec, ki sta se prerekala zaradi plota ... Ali močan je bil v mojem srcu angel dobrote, ki je živ v človeku nekako do sedmega leta;

nato hira in umrje ... Prišel sem k materi: »Glejte, mati — preveč mi je bil dal nazaj!« — »Kaj boš zdaj?« je vprašala mati in se je sklonila k meni. — »Nazaj ponesem!« — »Nesi!« — Troje belih desetice sem tiščal v pesti; tekel sem bos, noga se mi je udirala do gležnjev v prah, solnce je žgalo. Ne vem, če sem bil kdaj pozneje v svojem življenju tako srečen kakor v tistem trenutku, če sem kdaj bil tako veren in brez madeža. Ni me še bila spačena resnoba tega svetá toliko pohujšala, da bi bil božal svojo poštenost; tudi šolska berila o pridnosti in zvestobi me še niso bila pokvarila, čeprav so se mi gabila do kraja. Zato je bila moja radost blagoslovljena, sama čista rosa iz nebes ... Stopil sem v štacuno; tam je stal za mizo mladi gospod in se je smehljal zadovoljno; poleg njega je stal kozjebraadi, krivogledi gospodar ter se je prerekal z debelo žensko, ki je zelo vpila in ni marala plačati. »Gospod!« sem rekel ter sem porinil tiste tri svetle desetice proti njemu. »Kaj?« je vprašal osorno ter me je pogledal postrani. »Zmotili ste se bili, gospod ... prej ... dali ste mi bili preveč ... prinesel sem nazaj!« — Ná, še zdaj se mi roke tresejo, tako so se mi tresle takrat; in lica so mi gorela plamenoma ... Šolske zgodbe, kolikor so mrtve in s prahom posute, vzklijo v otroškem srcu ter zažive svoje prav posebno življenje. Niso več tiste, ki jih je bila napisala vela roka godrnjavega, venomer pridigajočega učitelja; otrok jih po svoji podobi preustvari, vdahne jim svojo čisto dušo, polno dobrote in lepote ... Ponevedoma in ponedolžnem sem bil naredil tam v štacuni svojo šolsko zgodbo. Mladi gospod, sem rekel, me ljubeznivo potreplje po rami: »Priden fant si ... ná bonbonov!« Saj mi ni bilo do bonbonov, res ne! Tudi mi nič ni bilo do tega, da bi kdo naglas pohvalil mojo pridnost; saj priden še maral nisem biti, kakor noben otrok ne. Bilo mi je edinole do mehkega zvoka tistih besed, do veselega pogleda gospodovih oči; bilo mi je — do ljubezni ... Mladi gospod je pobral desetice z jezno roko, ošvrknil me s hudim pogledom, okrenil se sunkoma v drugo stran, stopil k tisti jezikavi ženski ter se ni več zmenil zame. Takrat se je nekaj odškrnilo v meni; bilo mi je, kakor da sem nekaj izgubil, ne vem kaj. Šel sem počasi iz štacune,

solze so mi zalile oči in v grlu mi je samo poihitevalo, čeprav nisem maral. Komaj sem bil zunaj, je prihitel gospod za menoj; sklonil se je k meni, ves spačen je bil njegov obraz; snel mi je klobuk, zgrabil me za lase ter me stresel, da sem se opotekel. »Ti prokleti poba, ti! Ali nisi mogel požreti tistih par soldov? Kdo te je klical nazaj? Ná . . . bonbonov!« Zasukal me je v kolo-barju, da sem odletel na drugo stran ceste, vrgel je klobuk za menoj ter se vrnil preklinjaje v štacuno . . . Ko sem tekel domov, sem jokal naglas. Ni me bolelo, ko me je lasal, še čutil nisem. Bolelo pa me je in sram me je bilo, da je bral v mojih očeh tisto lepo šolsko zgodbo ter jo sunil v prah. Še za bonbone je vedel! . . . Nikomur nisem bil doslej še povedal te zgodbe o poštenosti. Nosil sem jo zaklenjeno v srcu, kakor spomin na skriven greh. Ali še zdaj mi plane v lica kri, če se domislim nanjo. Domislim pa se nanjo vselej, kadar mi prisodijo teden dni ječe in sramote zaradi hudodelstva, o katerem ne vem, če je zares hudodelstvo, ali če je dobro delo usmiljenja! . . .«

Tako je pravil moj kuštravi znanec.

»Ali tri desetice,« sem rekel, »take tri uboge desetice še ne morejo biti kamen mejnik, da bi se človek odpovedal beli cesti ter krenil na slepo vero v goščavo brez poti!«

Zamahnil je osorno ter stresel z glavo, da so se mu usuli dolgi kuštri prav do oči.

»Kaj goščava! Goščava je ves svet, neobdelana in nepoznana, pást človeku! Vsak trenotek življenja, že vsaka bežna misel je zgodba o poštenosti, ali o nepoštenosti. Umetnost je razlikovanje med obema; edina sadonosna umetnost človeška!« —

ZGODBA O NEPOŠTENOSTI.

Moj dolgi in kuštravi znanec je kakor v obupni vdanosti iztegnil obedve koščeni roki daleč iz prekratkih rokavov ter je pripovedoval o svojem čudno zaverženem življenju s tistim globokim, rahlo trepetajočim glasom, ki poslušalcu že sam izpričuje, da je resnična in pravična vsaka beseda. —

Človeku ni dano, da bi razlikoval, kaj je dobro in kaj je hudo, kaj je prav in kaj ne, kaj je poštenost in kaj nepoštenost. Meni vsaj ni dano. In to pomanjkanje koristne razsodnosti je poglavitni izvir vseh bridkosti mojega življenja. Res je, da me je presunil mnogokdaj žgoči občutek greha in da me je spreletel mnogokdaj sladki občutek lepega dejanja. Izkazalo pa se je vselej, da sodi moje srce natanko narobe, kakor posvetna

šega in postava. Za lepo dejanje so me lasali, za greh so me božali. Torej se je moje srce motilo, zakaj posvetna šega in postava je nezmotljiva.

Rajni Luka Jeran, ki je zdaj v nebesih in me sliši, mi je dal nekoč srebrn goldinar in mi je naročil, da naj ga ponesem — več ne vem, kam. Tiščal sem goldinar v pesti in sem šel počasi po stopnicah. Zjutraj je bilo, šolske knjige sem držal pod pazduho. Rahel dež je rosil, oblaki pa so begali ter se razmikali tako naglo in sunkoma, da se je časih vsa ulica žarko zableščala v solncu in so bili prameni dežja podobni trepetajočim bisernim trakom. Niti za hip nisem pomislil, da bi se napotil tja, kamor mi je bil ukazal gospod; prav tako malo sem mislil na šolo. Vendarle prisežem, da greh ni bil preudarjen, da ni bil sklenjen niti s koncem misli. Če bi zdajle stal pred sodnikom, pred vsevednim Bogom, bi rekel brez strahu: »Greh se je storil sam, brez mene in zoper mene; srebrni goldinar je ravnal čisto po svoji vesti in pameti!« Godilo se je z menoj, kakor da me je vodila tuja roka, kakor da mi je tuj glas narekoval misli, besede in dejanja.

Menjal sem goldinar pri branjevki, ki me je premerila s hudim pogledom, obrnila svetli goldinar skrbljivo in nezaupno ter ga še potehtala na dlani, preden mi je naštela drobiž. Kupil sem fig, tistih velikih, sočnih, ki imajo rdeče meso in mastno, kakor s stopljenim cukrom polito kožo. Šel sem počasi dalje, ker se mi ni nikamor mudilo, in sem jedel zlagoma, brez posebne slasti. Pomislil sem: »Kako neki je vedela tista ženska, da goldinar ni bil moj?« In še ob tej misli se ni genil v mojem srcu niti najrahljši občutek greha. Vse je bilo zares tako, kakor da je hodil in postajal med ljudmi tuj človek, ki sem ga poznal komaj napol in se nisem veliko menil zanj.

Stopil sem k peku, nakupil si štrukljev in piškotov ter si natlačil žepe, da so štrleli od mene. Ko sem prišel mimo nožarja, sem stopil k njemu ter si kupil nož z dvema klinama, kakor sem si ga bil že zdavnaj pozelel. V prodajalnici papirja sem si izbral celo pest pisanih svinčnikov ter steklenico rdeče tinte; čemu se mi je bilo zahotelo tistih reči, ne vem. Nazadnje sem se napotil iz mesta v drevored.

Oblaki so se bili ustanovili, oddehnili se od nespametnega prebéganja ter se niže spustili na streho in na kostanje. Vztrepetal sem in sem videl, da sem ves premočen. Štruklji v žepih so se bili zmehčali, prepojili se z vlago in so bili težki. Od klobuka in od knjig je kapalo, zeblo me je v roke. In takrat je začelo segati v mojo dušo nekaj nagnusnega, kakor da bi črna gnojnica